

เรื่อง ไทรโยคเป็นอย่างไร

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ

เจ้าฟ้า ฯ กรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช

ทรงพระนิพนธ์

รองอำมาตย์เอก หลวงนัยวิจารณ์ (เปล่ง ดิษยบุตร)

พิมพ์ในารปลงศพ

นางนัยวิจารณ์ (สงวน ดิษยบุตร) ผู้ภรรยา

เมื่อบกฏ พ.ศ. ๒๔๖๖

พิมพ์ที่โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร

๓๕๕๓

เรื่อง ไทรโยคเป็นอย่างไ

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ

เจ้าฟ้า ฯ กรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช

ทรงพระนิพนธ์

รองอำมาตย์เอก หลวงนัยวิจารณ์ (เปล่ง ดิษยบุตร)

พิมพ์ในารปลงศพ

นางนัยวิจารณ์ (สงวน ดิษยบุตร) ผู้ภรรยา

เมื่อกุญ พ.ศ. ๒๔๖๖

พิมพ์ที่โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร

เลขห้อง 104

เลขหมู่ 915.9374
ธ 444 รล

เลขทะเบียน ๓.33๒.14๖40

คำนำ

รองอำมาตย์เอก หลวงนัยวิจารณ์ (เปล่ง คิษยบุตร)
จะทำการปลงศพ นางนัยวิจารณ์ (สงวน คิษยบุตร)
ผู้เป็นภรรยา ให้มาแจ้งความยังหอพระสมุดวชิรญาณ
สำหรับพระนคร ว่ามีศรัทธาจะพิมพ์หนังสือเป็นมิตร
พลัสกเรื่อง ๑ แลแสดงความประสงค์จะใคร่ได้หนังสือ
“เรื่องไตรโยคเป็นอย่างไร” ซึ่งหอพระสมุด ฯ ได้
อนุญาตให้พิมพ์ในารพระราชทานเพลิงศพอำมาตย์เอก
พระยาสุตยานุกุลไปครั้ง ๑ แล้ว ข้าพเจ้าจึงอนุญาตให้
หลวงนัยวิจารณ์พิมพ์ตามประสงค์

เรื่องไตรโยคเป็นอย่างไรนี้ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์
เธอ เจ้าฟ้า ฯ กรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช เมื่อ
ยังดำรงพระยศเป็นสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้า ฯ
กรมพระ ฯ ทรงเรียบเรียงลงพิมพ์ในหนังสือวชิรญาณ
เมื่อคราวทรงจัดการรับเสด็จประพาสไตรโยคใน พ.ศ. ๒๔๓๑
ถ้าจะนับเวลาจนบัดนี้ก็ถึง ๓๕ ปี แต่ก็ยังเป็นหนังสือดี

(ข)

ซึ่งอาจให้ประโยชน์แก่ผู้อ่านได้ ถึง ๓ ประการ คือให้
ความรู้ทางพงศาวดารประการ ๑ ให้ความรู้ระยะทาง
ประการ ๑ ให้ความรู้ทางสถานที่ที่จะเที่ยวเตร่อย่าง ๑
ถึงแม้ว่าสมัยล่วงมา มีการเปลี่ยนแปลงไปแล้วโดยมาก
ก็ยังเป็นเครื่องสังเกตได้ว่าในสมัยนั้นภูมิประเทศไทยโดย
เป็นอย่างไร การเที่ยวเตร่ของคนในสมัยนั้นเป็นอย่างไร
อาศรัยเหตุนี้จึงกล่าวมาจึงควรจะมีไว้ ให้แพร่หลาย

ข้าพเจ้าขออนุโมทนา กุศลบุญราศี ทักขิณานุปทาน
ซึ่งหลวงนายวิจารณ์ ได้บำเพ็ญเป็นสาธารณะสงฆ์กิจที่
กลีปนาผลให้แก่ท่านวิจารณ์ผู้เป็นภรรยา แลที่ได้
พิมพ์หนังสือเรื่องนี้ ให้แพร่หลาย หวังใจว่าผู้ที่ได้รับ
หนังสือเล่มนี้ไป คงพอใจแลอนุโมทนาด้วยทั่วกัน

ก้อง ๒๖ ๒๕๖๖ สภานายก

หอพระสมุดวชิรญาณ
วันที่ ๑๐ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๖๖

เรื่อง ไทรโยคเป็นอย่างไ

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ

เจ้าฟ้า ฯ กรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช

ทรงเรียบเรียง

เวลานี้ถึงสมัยกำลังออกช่อไทรโยค กันอยู่ชุกชุม
เพราะเป็นเวลาที่ได้กำหนดว่า จะเสด็จพระราชดำเนิน
ประพาสในเร็ว ๆ เป็นแน่แล้ว ค่ายลไทรโยคนั้นเป็น
ที่คนเป็นอันมากนิยมกันว่าสนุกนัก แลเป็นทางกันดาร
ลำบาก ด้วยพวกหนึ่งกล่าวกันว่าสนุกเพราะอยากไป
แลเห็น เมื่อเป็นโอกาสจะได้ตามเสด็จพระราชดำเนิน
ก็ดีใจ พวกหนึ่งกล่าวกันว่าลำบากเพราะเห็นว่าเป็นทาง
กันดาร แต่อยากจะไปไม่ได้ไป ถ้าที่จะต้องไปแต่ไม่
อยากไปก็รำคาญใจ คำพูดออกช่อถึงไทรโยคจึงเซ่งแซ่

เพราะกล่าวพร้อมกันทั้งสองพวก ประการหนึ่งเรื่อง
 เสด็จไทรโยคนั้นเป็นการ “จะบอก” มาหลายครั้งหลาย
 หนแล้ว คราวนี้เป็นภาระแน่นนอนลงจึงได้เอิกเกริกกันวุ่น
 ไทรโยคนั้นเป็นเมือง ๆ หนึ่ง ซึ่งขึ้นอยู่กับเมือง
 กาญจนบุรี ตั้งอยู่ในลำแม่น้ำน้อยทิศตะวันตกแห่ง
 กรุงเทพ ฯ ตัวเมืองตั้งอยู่ฝั่งตะวันออกขวามือของทาง
 ที่จะไปในลำน้ำน้อยนั้น เป็นเมืองเก่ามีมาช้านาน บัดนี้
 ก็ร้างไม่มีบ้านผู้คนแล้วเป็นเมืองร้างแต่ยังมีแต่ช่อ
 อยู่ในป่าเท่านั้น แต่มีผู้ว่าราชการเมืองกรมการ ตัวผู้
 ว่าราชการเมืองกรมการก็ไม่ได้ตั้งอยู่ที่เมืองนั้น
 เมืองไทรโยคนั้นเรียกกันอยู่สองอย่างว่า “ไทรโยค”
 บ้าง “ไชยโยค” บ้าง ถ้าจะเรียกให้ถูกต้องสมควรจะเรียก
 ว่าไทรโยค เพราะมีหลักฐานคือตำแหน่งผู้ว่าราชการ
 เมืองมีชื่อว่า “พระนิโครธาภิโยค” ก็ต้องเป็น “ไทร”
 แท้ไม่ใช่ไชยเลย

เมืองไทรโยคนี้ เป็นเมืองปรากฏเรียกว่าเมือง
 งามญตังชนเป็นเมืองหน้าด่าน สำหรับราชการในเวลา
 มีการสงครามติดพันกันกับเมืองทวายเป็นต้น แต่ก่อน
 เคยเป็นเมืองระยะทางตั้งกองเสบียงสำหรับยกกองทัพไป
 เมืองทวาย ด้วยอาศัยเรือทางลำแม่น้ำน้อยอยู่
 เสมอ แลเมื่อติดต่อได้ครอบครว้มอญมาเนือง ๆ จึง
 ให้ตั้งเมืองพักคนเหล่านั้นไว้เป็นแห่ง ๆ มีเมืองท่าขนุน
 ท่ากระดาน แลอื่น ๆ เป็นต้นรวมกันเรียกว่าเมืองงามญ
 ๗ หัวเมือง ให้ชนอยู่ในเมืองกาญจนบุรี เมืองไทรโยค
 นี้เป็นเมืองหนึ่งในพวกเมืองทั้ง ๗ นั้น

เมืองไทรโยคนี้ เป็นเมืองที่ตั้งอยู่ในระหว่างเขา
 รมน้ำ แลถ้ำธารห้วยเขาม้ำพุ แลแก่งเกาะหาดหิน
 แลหาดทราย ซึ่งเป็นน้ำควรชมควรดูต่าง ๆ ยิ่งกว่า
 เมืองอื่น ๆ ในหมื่นนั้น เพราะตั้งอยู่หว่างกลางเขายันทิศ
 ทั้งสองฟาก แต่เมืองไทรโยคขึ้นไปถึงเมืองท่าขนุน

นั้นเล่า ก็ไม่งดงามเหมือนไพรโยคเพราะไกลเขาออกไปเสียแล้ว เมื่อผู้เที่ยวได้ ไปแลเห็นว่าเป็นที่สนุกกว่าทุกแห่งดังนั้น ก็ต้องนับว่าไพรโยคเป็นที่สุดที่ควรจะไปชมไปดู ช่อเสียงไพรโยคนั้นจึงปรากฏยิ่งกว่าหัวเมืองเหล่านั้นทุก ๆ เมือง ความสนุกอย่างใดคงจะแจ่มอยู่แก่คนบางคน ที่ได้เคยตามเสด็จพระราชดำเนิน แต่เมื่อล่วง ๑๐ ปีมาแล้ว

เมื่อพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก เสด็จพระราชดำเนินจาร พระราช สงครามในลำแม่น้ำน้อย ก็ได้ทรงตรัสสรรเสริญความงามของเขาแล่นน้ำพุต่าง ๆ ที่มีอยู่ในลำน้ำนั้น ทั้งเป็นพยานอยู่ในคำเพลงยาวพระราชนิพนธ์ ซึ่งคิดมาแต่จำเพาะทรงสรรเสริญด้วยลำน้ำแล่นน้ำพุเป็นต้นดังนี้

“มาทางพลาแสงคนึงหา นัยนาแลลยไพรสณฑ์
ยังแคกล้วนร้อนทรนทน จนลุดลเข้าทองไอยรรมย์

เปนห้องชั้นเชิงฉาศิลาลาค รุกขชาติวันรวบสวสม
 ไพจิตรพิศพรรณอยู่น่าชม ลมพัดพากลิ่นสุมาลัยมา
 มีท่อน้ำพุคึกัน ตลอดกลิ่นไหลลงแต่ยอดคณา เปน
 ไปลงปล่องห้องชั้นบรรพต เช่นช้างตั้งสายสรวาย
 ริน บ้างเป็นท่อแฉวทางหว่างบรรพต เลี้ยวลตไหลมา
 ไม่รู้สิ้น น้ำใสไหลชอกคือขริน แสนถวิลถึงสวาทไม่
 คลาศคลา เกษมสุขสุขสานต์สำราญเริง บรรเทิงจิตร
 พิศวงหรรษา ชลอได้คิดจะใคร่ชลอมา ให้เป็นที่ผาสุก
 ทุกนางใน คิคเคยเมื่อเคยไปสรงสนาน สุธาราทิพย์
 รสศคไส อันหอมหวานอนอบสุมาลัย มาร้างไรสู่คนธ
 กำจร เจ้าเคยถวายภาษาสุธาสร อันบรรจงทิพยรส
 เกสร เคยไพบูลด้วยกรณนิกร หนาเจ้าจรอยู่เอกา
 ชมเขาลำเนาพนาวาส แสนสวาทไม่วายถวิลหา ถึง
 ไทรโยคปลายแดนนครา มีให้หยุดโยธาเร่งคลาไคล”

ในเวลานี้ชนเป็นอันมากย่อมอยากจะทราบเรื่องที่มี
 ผู้^๒อ้างอิงว่า เป็นการสนุกๆ ล้ำยากอย่างไร จึงขอคัด
 จดหมายรายงานการตรวจการ แต่ครั้งเสด็จพระราชดำเนิน
 คราวก่อน มาลงต่อไว้ในเวลานี้ บางทีจะเป็นเครื่อง
 แก้ไขปัญหา ของผู้^๒ที่กล่าวสงสัยกันไปต่าง ๆ ได้ แล
 บางทีบางคนจะเห็นว่าพอจะเป็นมรรคเทศ เครื่องสำหรับ
 นำมรรคาให้ผู้^๒ซึ่งจะต้องไปตามเสด็จคราวนี้ “ชมทราบ”
 ได้ก็จะ “ฟัง” ตามกาลสมัย ถึงแม้ว่าจะผิดเพี้ยนไป
 บ้างก็มีรูปร่างเป็นเงา ๆ ไว้ดีกว่าไม่รู้เลย แต่กาล
 ล่วงแล้วมาถึง ๑๐ ปี ภูมิประเทศย่อมเปลี่ยนแปลงไป
 เป็นธรรมดา การจริงคงจะแจ้งอยู่ในรายงานเจ้าพนักงาน
 ผู้^๒ซึ่งจะออกไปตรวจใหม่ในเร็ว ๆ นี้ ผิดเพี้ยนประการ
 ใดขออภัยเสียเทอญ

การที่จะไปไต่รอยคนนั้น ถ้าจะคิดตามทางเรือแจว
 จะเป็นดังนี้

วันที่ ๑ ออกจากกรุงเทพ ฯ แต่เวลาเช้า เข้าคลอง
 บางหลวงคลองภาษีเจริญ แลคลองตำเนิสตวก ไป
 พักแรมอยู่ที่ศาลา ๕ ห้อง วันที่ ๒ เวลาเช้าออกจาก
 ศาลา ๕ ห้องเวลา ๕ โมงเศษถึงเมืองราชบุรี พักแรม
 อยู่เมืองราชบุรี ถ้าไม่แรมเมืองราชบุรี ไปพักแรม
 เจ็ดเสมียน

วันที่ ๓ ไปพักแรมอยู่ไพศาราม ฐานครชุมถาบางเรา

วันที่ ๔ ไปพักแรมอยู่ปากบาง

วันที่ ๕ ไปพักแรมอยู่ท่าเรือพระแท่นดงรัง

วันที่ ๖ ไปพักแรมอยู่สลก

วันที่ ๗ ไปพักแรมอยู่เมืองกาญจนบุรี

วันที่ ๘ แยกไปลำแม่น้ำแควน้อย พักแรมอยู่เมือง

กลอนโค

วันที่ ๙ ไปพักแรมอยู่ห้วยแมงลักถาวังหมึก

วันที่ ๑๐ ไปพักแรมอยู่หน้าบ้านหลวงที่พ่อกกิเลนใต้

เมืองสิงห์

วันที่ ๑๑ ไปพักแรมอยู่สองฟั่นองฤาหาควงหิต

วันที่ ๑๒ ไปพักแรมอยู่หน้าเมืองลุ่มลุ่ม

วันที่ ๑๓ ไปพักแรมอยู่หน้าเมืองท่าตะกั่ว

วันที่ ๑๔ ไปพักแรมอยู่ที่ทองช้าง

วันที่ ๑๕ เวลากลางวันถึงเมืองไทรโยค

ถ้าเดินเร็วรีบร้อนไม่พักแรมมาก ก็พักแต่ ๓ แห่ง
ก็ได คือเมืองราชบุรีแห่งหนึ่ง ที่ท่าเรือพระแท่นดงรัง
แห่งหนึ่ง ที่เมืองกาญจนบุรีแห่งหนึ่ง ขากลับจาก
เมืองไทรโยค

วันที่ ๑ ออกจากเมืองไทรโยคเช้า มาพักแรมอยู่
เมืองลุ่มลุ่ม

วันที่ ๒ ออกจากเมืองลุ่มลุ่ม มาพักแรมเมือง
กลอนโค

วันที่ ๓ ออกจากกลอนโค มาพักแรมเมืองกาญจน
บุรี ถ้าไม่พักเมืองกาญจนบุรี มาพักแรมหาดสำราญ
พรมแดนเมืองกาญจนบุรี กับเมืองราชบุรีต่อกัน

๘

วันที่ ๔ มาพักแรมท่าเรือพระแท่นดงรัง ถ้าไม่พัก
แรมอยู่ที่ท่าเรือก็มาพักแรมอยู่ที่ปากบาง

วันที่ ๕ พักแรมเมืองราชบุรี

วันที่ ๖ มาพักแรมโคกไผ่

วันที่ ๗ ถึงกรุงเทพ ฯ

ถ้าตรงไปตรงมา ไม่หยุดพักแรมแห่งใดหลาย ๆ วัน
๒๒ วันกลับก็กลับมาโดยสะดวก

แต่ถ้าจะไปสบาย ๆ พักเที่ยวบ้าง - แวะแรมที่ใด ๆ
หลายคนบ้าง ตั้งแต่ออกจากกรุงเทพ ฯ ไปไทรโยค
จนกลับมาถึงกรุงเทพ ฯ กำหนดอยู่ใน ๒๘ วันถ้า
เดือนหนึ่ง

อนึ่งถ้าจะเค็บบก ตั้งแต่พระประธมเจดีย์ตัดตรงไป
ลงเรือทกาญจนบุรี ก็ย่นทางเข้าได้ อีก

วันที่ ๑ ออกจากกรุงเทพ ฯ เข้าคลองมหาสวัสดิ์
ไปพักแรมปากคลองเจดีย์บูชา ถ้าไม่หยุดพักเข้าคลอง
เจดีย์บูชา ไปพักแรมพระประธมเจดีย์ก็ได้

วันที่ ๒ ถ้าไม่พักแรมปากคลองเจ็ดชัยบูชา เข้าออก
เคียวไปพักแรมพระแท่นดงรัง

วันที่ ๓ ออกจากพระแท่นดงรัง ไปพักแรมเมือง
กาญจนบุรี

วันที่ ๔ ลงเรือไปพักแรมบ้านกลอนโต ตามกำหนด
ต่อไป ย่นทางที่จะต้องทวนน้ำจากเมืองราชบุรี ขึ้นมา
เมืองกาญจนบุรี ได้ อีก ๔ วัน

มีคนจะว่าควยตำบลต่างๆ ซึ่งมีในลำแม่น้ำน้อยจนถึง
เมืองไทรโยคพอเป็นอุทาหรณ์ ให้เห็นการงามการสนุก
จากความลำบากต่าง ๆ นั้น ตั้งแต่เข้าแควลำแม่น้ำน้อย
ไปแล้วถึงเขาคกน้ำ แขวงเมืองกาญจนบุรีมีเขามาก
ใกล้ลำน้ำ มีจวนสมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์
ตั้งอยู่ เพราะท่านถือว่าเป็นที่สบาย เมื่อไปเมืองกาญจน
บุรีเมื่อใดก็พักที่นั่น ต่อไปอีกคั้งหนึ่งถึงคลองวังยาง
ท้ายหาดท่าด่าน มีหาดทรายฝั่งตะวันออกท่าด่านอยู่ฝั่ง

หินเป็นคันทาถึงตลิ่ง ร่องน้ำอยู่ฝั่งตะวันออกคตเป็น
 ขั้วคอกปากช่องลงมีหิน ๓ ก้อน แต่แก่งหลวงไป
 คู้หนึ่งถึงแก่งน้อย มีเกาะหินสองข้าง น้ำเคียว ๓ คลอง
 ร่องน้ำอยู่กลาง แต่แก่งน้อยไปคู้หนึ่งถึงท่ากระบือ
 มีหาดใหญ่ฝั่งตะวันออก มีหวลเดียวร่องน้ำเคียวกลาง
 เหนือท่ามีหวลทรายอ่อน มีตอกลางน้ำมีเกาะตะไคร้
 อยู่กลาง ท่าयर่องน้ำเคียวฝั่งตะวันตก ริมตลิ่งมีตอไม้
 แต่ท่ากระบือไปคู้หนึ่งถึงไทรงาม มีเกาะตะไคร้ฝั่ง
 ตะวันตก แต่ไทรงามไปคู้หนึ่งถึงวังหม มีหาดใหญ่
 ฝั่งตะวันตก มีเขาบนตลิ่งฝั่งวังหม เรียกว่าเขาน้อย
 วังหม แต่วังหมไปคู้หนึ่งถึงท่าเสลา มีเขาใหญ่
 เป็นรูปตล่อม ตรงท่าขึ้นไปฝั่งตะวันตกเรียกว่าเขาปะคง
 มีท่าเป็นหาดทรายใหญ่ยาว ร่องน้ำเคียวริมตะไคร้ ฝั่ง
 ตะวันตก กลางน้ำเป็นหาดตม แต่ท่าเสลาไปคู้หนึ่ง
 ถึงหาดหลักเมือง มีหาดกรวดใหญ่ฝั่งตะวันออก ร่อง

น้าอยู่ฝั่งตะวันตกกริมตลิ่ง แต่หากหลักเมืองไปถึงเลี้ยว
 ยางเกาะมีหาดใหญ่ ๒ ฝั่งร่อนน้ำอยู่กลาง ท้ายเลี้ยว
 ร่อนน้ำเคียวฝั่งตะวันตกชิดตะไคร้ แต่เลี้ยวยางเกาะไป
 คุ้งหนึ่งถึงย่านเจ้า มีศาลเจ้าอยู่ฝั่งตะวันตก มีต้น
 ตะเคียน ๒ ต้นตรงหน้าศาล แต่ย่านเจ้าไปคุ้งหนึ่งถึง
 เลี้ยวนกการ มีเรือนแพคนจอดอยู่ท่าฝั่งตะวันออก มี
 เกาะตะไคร้ใหญ่เหนือท่า ตรงท่ามีหาดกรวด ฝั่ง
 ตะวันตกแต่เลี้ยวนกการไป ๒ คุ้งถึงกลอนโค มีกอตะไคร้
 ๒ กอ มีหาดกลางน้ำ ๆ เคียว ๒ ข้าง ร่อนน้ำแต่หัวเลี้ยว
 เคียวว่างกอตะไคร้ ท้ายเลี้ยวร่อนน้ำริมหาดใหญ่ฝั่ง
 ตะวันตก เป็นหาดกรวดทรายใหญ่ยาว เป็นเลี้ยวตลอด
 ไป ที่กลอนโคนี้เป็นท่าเลียบริเวณด้วยอาหารทั้งปลาแล
 มังสะ ซึ่งนายพรานแลชาวประมง จะหาได้ด้วย
 ง่าย แลเป็นท่าเลียบเที่ยวได้ ในป่าหลายแห่ง ภูมิ
 ประเทศก่งาม ฝั่งเรียบราบล้วนด้วยหญ้า แลมีต้นไม้

ย่อม ๆ แลต้นตะโก ต้นไม้มีท่าทางต่าง ๆ ทำนอง
 ไม้คึกเป็นต้น ต่อกกลอนโคไปถึงเลี้ยวตลาดกระบือ มี
 เกาะตะไคร้ใหญ่ยาวฝั่งตะวันออก ท้ายหาดใหญ่มีเกาะ
 ตะไคร้ฝั่งตะวันตก ร่องน้ำอยู่ฝั่งตะวันออกเป็นเลี้ยว มี
 ตออยู่ริมตะไคร้ฝั่งตะวันตก แต่เลี้ยวตลาดกระบือไป
 คุ้งหนึ่งถึงท่าวังเย็นมีหาดกรวดตะไคร้ ขนบนหาดฝั่ง
 ตะวันตก เห็นท่าวังเย็นมีกอตะไคร้อยู่ในน้ำ แต่ท่า
 วังเย็นไปคุ้งหนึ่ง ถึงท่าตะครือ มีเกาะดินฝั่งตะวันตก
 มีเกาะตะไคร้ฝั่งตะวันออก มีตอไม้แก่นอยู่เหนือเกาะ
 ฝั่งตะวันออก ร่องน้ำตกอยู่ริมตลิ่งฝั่งตะวันตก ที่ท่า
 ตะครือนเคยตั้งพลับพลาครึ่งเสด็จเฝ้าข้าคราวก่อน ตั้ง
 แต่เมืองราชบุรีมากาญจนบุรี มีทางหลวงเดิมอยู่ที่ท่า
 ตะครือนั้นตลอดขึ้นไปบนตลิ่ง แต่ท่าตะครือไปหัวคุ้ง
 ถึงปากลำแม่น้ำภาษี ปากลำแม่น้ำภาษีมีคลองน้ำ
 เสมอหน้าใหญ่ ฝั่งตะวันตกมีแพญวนเหนือคลอง ใต้

คลองมีต้นงว ๒ ต้น แต่ปากลำแม่น้ำภาชีไปคู้หนึ่ง
 ถึงวังตะเคียน ทิวมีหินใหญ่อยู่ฝั่งขวานอก มีหาด
 ทรายใหญ่ตรงวังฝั่งขวานอก แต่วังตะเคียนไปคู้หนึ่ง
 ถึงบ้านจรเข้เผือก มีหาดทรายใหญ่ตรงท่าข้าม บ้าน
 อยู่ฝั่งขวานอก แต่บ้านจรเข้เผือกไปคู้หนึ่งถึงท่าไผ่
 มีกอตะไคร้เล็กอยู่ในน้ำ ตรงหน้าท่ามีเกาะตะไคร้ยาว
 ริมตลิ่งฝั่งขวานอก แต่ท่าไผ่ไปคู้หนึ่งถึงเกาะน้ำ
 เชียว มีเกาะตะไคร้ใหญ่อยู่กลางน้ำ ๆ เติร ๒ ข้าง
 ร่องน้ำอยู่ฝั่งขวานอกเป็นเลี้ยว แต่เกาะน้ำเชียวไปคู้
 หนึ่งถึงท่ามะเฟือง มีต้นไม้ยาง ๒ ต้น มีเกาะตะไคร้
 หน้าท่าฝั่งขวานอก แต่ท่ามะเฟืองไปคู้หนึ่งถึงปากคลองม ต
 ลำภา มีต้นไม้ลายข้างเหนือคลองฝั่งขวานอก มีต้น
 ไม้ยาง ไม้สะเลียงข้างใต้คลองฝั่งขวานอก มีน้ำใน
 คลองปากคลองเสมอน้ำใหญ่ แต่ปากคลองลำภาไป
 คู้หนึ่งถึงท่ามะไฟ มีหาดทรายใหญ่ใต้ท่าฝั่งขวานอก

ร่องน้ำอยู่ริมหาดมีตอกลางน้ำ แต่ท่ามะไฟไปคู้หนึ่ง
ถึงปากลำทราย ผังตะวันตกมีหาดทรายใหญ่ มีเกาะ
ตะไคร้ ๕ กออยู่กลางน้ำ ร่องน้ำอยู่ฝั่งตะวันออก มีเลี้ยว
ท้ายเลี้ยวมีตอใหญ่กลางน้ำ

แต่ปากลำทรายไปคู้หนึ่งถึงหาดหนามแก่ง มี
คลองฝั่งตะวันตก มีหาดทรายเกาะตะไคร้ฝั่งตะวันออก
ร่องน้ำเคียวฝั่งตะวันตก มีต้นไม้อย่างไต่ปากคลอง แต่
หาดหนามแก่งไปคู้หนึ่ง ถึงปากห้วยแมงลักถึง
บ้านเก่า มีเกาะใหญ่ยาวถึงปากห้วยฝั่งตะวันออกไต่
ปากห้วยถึงบ้านเก่า มีต้นตาลหลายต้นผิงเคียงกัน
แต่ปากห้วยแมงลักไปคู้หนึ่งถึงวังสักซาราน มีต้น
ไม้อย่างอยู่ริมวังมีกิ่งแถบเดียว ตามคลองมีหินอยู่ฝั่ง
ตะวันออกมีเกาะหิน ๒ เกาะอยู่ในน้ำ ท้ายวังมีเลี้ยวๆ
หนึ่งตรงหน้าบ้านจีนเซียงเซ่ง แต่วังสักซารานไปคู้
หนึ่งถึงหาดสบ้า เป็นเกาะทรายใหญ่มีพงตะไคร้อยู่ฝั่ง

[illegible]

ทำมะกรูด มีหาดกรวดใหญ่ฝั่งตะวันตก ตรงท่าข้าม
 มีต้นมะม่วง ๒ ต้น ต้นมะขาม ๑ ต้นเป็น ๓ ต้น ทำย
 เลียวมีวังใหญ่ แต่เลียวท่ามะกรูดไปค้ำหนึ่งถึงเลียว
 จรเข้กลาน มีเกาะตะไคร้กลางน้ำ ๓ เกาะ ๒ ข้าง ร่อง
 น้ำอยู่ฝั่งตะวันออก มีเกาะตะไคร้ใหญ่อยู่ฝั่งตะวันออก
 แต่เลียวจรเข้ไปค้ำหนึ่งถึงบกก็เลน มีหาดทรายใหญ่
 หน้าบ้านฝั่งตะวันตก เหนือบกก็เลนมีเกาะหินอยู่ในน้ำ
 มีเกาะตะไคร้ขึ้นบนหิน มีเกาะใหญ่ฝั่งตะวันตก แต่
 บกก็เลนไป ๒ ค้ำถึงวังใหญ่ มีหินอยู่ตามตลิ่งน้ำฝั่ง
 ตะวันออก ทำยวังมีหาดทรายใหญ่อยู่ฝั่งตะวันออกไม่รู้
 จักชอ แต่วังใหญ่ไปค้ำหนึ่งถึงแก่งไผ่ เหนือแก่ง
 เรียกท่าตาเมือง มีต้นมะพร้าวบนตลิ่งต้นหนึ่ง ฝั่ง
 ตะวันตกหน้าท่าเป็นวัง ที่แก่งไผ่มีเกาะตะไคร้ใหญ่
 อยู่ฝั่งตะวันตก ร่องน้ำอยู่ฝั่งตะวันออก แต่แก่งไผ่ไป
 ค้ำหนึ่งมีเลียวมีหาดกรวดใหญ่อยู่ฝั่งตะวันออก มีเกาะ

ตะไคร้อยู่ฝั่งตะวันตก ร่องน้ำอยู่กลางไม่รู้จักชื่อ ไป
 อีกคั้งหนึ่งมีเลี้ยวมีเกาะตะไคร้ใหญ่ฝั่งตะวันตก ร่องน้ำ
 อยู่ฝั่งตะวันออก ท้ายเกาะมีหินตามตลิ่งฝั่งตะวันออกไม่
 รู้จักชื่อ ไปอีก ๒ คั้งถึงท่าเมืองสิงคัมหินอยู่ตลิ่งน้ำมี
 หาดทรายตรงหน้าเมืองฝั่งตะวันตก ไต่ท่าเมืองสิงคัม
 เลี้ยวอยู่กลาง มีเกาะตะไคร้ ๒ ข้าง ท้ายเลี้ยวมีต้นแอ
 มีหินอยู่บนตลิ่งริมหน้าฝั่งตะวันตก ทเมืองสิงคัมชนบกจาก
 ท่าไปที่ปราสาทหินของบราหฺมได้ แต่ท่าเมืองสิงคัมไป
 คั้งหนึ่งถึงหาดทำเนียบเมืองสิงคัม เห็นท่าเนียบมีเกาะ
 ตะไคร้อยู่กลางน้ำ ๓ เกาะ ๒ ข้าง ร่องน้ำอยู่ฝั่งตะวันออก
 แต่ท่าเนียบเมืองสิงคัมไปคั้งหนึ่งถึงแก่งแม่กะยาน เห็น
 แก่งมีเกาะตะไคร้ใหญ่อยู่กลางน้ำ ๓ เกาะ ๒ ข้าง ร่อง
 น้ำอยู่ฝั่งตะวันตกมีเลี้ยว ท้ายเลี้ยวถึงแก่งแม่กะยาน
 มีเกาะตะไคร้กลางน้ำ ๓ เกาะ ๒ ข้าง ท้ายเกาะมีตอใหญ่
 ร่องน้ำเคียวฝั่งตะวันออก ท้ายแก่งเป็นวังอินใหญ่ตาม

ตกลงฝั่งตวันออก แต่แก่งแม่กระยานไป & คึง ถึง
 ท่าหนองปรือมีวัง ๆ หนึ่งมีตะไคร้เห็นอท่า มีหาดทราย
 ฝั่งตวันตก มีหินอยู่ในน้ำใต้ท่าริมตกลงฝั่งตวันออก
 ท่าวังมีเกาะตะไคร้ใหญ่มีเลี้ยวฝั่งตวันออก แต่ท่า
 หนองปรือไปคึงหนึ่ง ถึงหินเพียงสองพี่น้อง ฝั่งตวันออก
 มีหาดทรายใหญ่ ฝั่งตวันตกตรงหินเพียงสองพี่น้อง
 แต่หินเพียงสองพี่น้องไปคึงหนึ่ง ถึงห้วยสองพี่น้องปาก
 ห้วยตกน้ำใหญ่ ฝั่งตวันออกมีหาดทรายตรงปากห้วย
 ฝั่งตวันตกมีเลี้ยว ๆ หนึ่ง กลางเลี้ยวมีหาดทรายฝั่ง
 ตวันออก แต่ห้วยสองพี่น้องไป & คึงถึงยางโทน มี
 หาดใหญ่ฝั่งตวันตก มีเลี้ยวฝั่งตวันออกใต้เลี้ยวเป็นวัง
 มีเกาะตะไคร้อยู่หัวเลี้ยวน้ำเค็ม ๒ ข้าง ร่องน้ำอยู่ปากกอ
 ตะไคร้ฝั่งตวันตกแต่ท่าวังมีเลี้ยวอีกเลี้ยวหนึ่ง มีหิน
 อยู่ในน้ำริมตกลงฝั่งตวันตก แต่ยางโทนไป & คึงถึงวัง
 รามะแน มีหาดทรายฝั่งตวันตก ฝั่งตวันออกมีหิน

เปนตลิ่ง ทำยวงมีเกาะตะไคร่กลางน้ำๆ เเคียว ๒ ข้าง
 ร่องน้ำเเคียวฝั่งตะวันตก มีเกาะตะไคร่ใหญ่ริมตลิ่งฝั่ง
 ตะวันออก ทำยหาคมีหินใหญ่เป็นโพรงริมตลิ่ง ฝั่ง
 ตะวันตกมีเกาะตะไคร่ อีกเกาะหนึ่งตรงกับหินโพรง แต่
 ว่างร่ามะแนไปค้ำหนึ่งถึงเลี้ยวย่านซอมีเกาะตะไคร่ใหญ่
 ฝั่งตะวันตก ฝั่งตะวันออกมีหินปะตลิ่ง มีเกาะตะไคร่
 อยู่กลางร่องน้ำเเคียวฝั่งตะวันออก แต่เลี้ยวย่านซอไป
 ๓ ค้ำถึงแก่งหิน มีเกาะตะไคร่อยู่กลางร่องน้ำ ๒ ข้าง
 เเคียวฝั่งตะวันตก ไต่แก่งมีหินเป็นฝาละมีอยู่ฝั่งตะวันออก
 ไต่หินลงมามีเลี้ยวอีกเลี้ยวหนึ่ง มีเกาะตะไคร่ใหญ่
 ฝั่งตะวันออก มีหาดริมตลิ่งฝั่งตะวันตกเลี้ยวอยู่กลาง
 แต่แก่งหินไปค้ำหนึ่งถึงหาดกลม หาดอยู่ฝั่งตะวันออก
 ฝั่งตะวันตกมีหินอยู่ในน้ำก้อนหนึ่ง ทำยหาคมีเลี้ยว ๆ
 หนึ่ง มีหาดใหญ่ฝั่งตะวันตก แต่หาดกลมไปค้ำหนึ่ง
 ถึงท่าช้างถึงทำยเกาะใหญ่ มีเกาะตะไคร่ใหญ่ฝั่ง

ตวันตก ผังตวันออก ร่องน้ำเค็รกลาง เหนือท่าช้าง
 มีเกาะตะไคร้อยู่กลาง เกาะตะไคร้ใหญ่ผังตวันออก
 ร่องน้ำเค็รไค่ ๒ ข้าง เรียกว่าเลี้ยวเหนือท่าช้าง แต่
 เลี้ยวเหนือท่าช้างไปคั้งหนึ่งถึงวังซาราม มีต้นซาราม
 อยู่ริมตลิ่งผังตวันตก มีเกาะใหญ่ผังตวันออก มี
 หินสุมท้ายวังมีเลี้ยวอีกเลี้ยวหนึ่ง แต่วังซารามไป
 คั้งหนึ่งถึงเลี้ยว ๓ คลอง มีเกาะตะไคร้ ๒ เกาะ มี
 หาดกรวดใหญ่ผังตวันออก แต่เลี้ยว ๓ คลองไปคั้งหนึ่ง
 ถึงถ้ำกระแซ มีเขาริมน้ำมีถ้ำตรงหน้าผา มีหาดทราย
 ผังตวันตก แต่ถ้ำกระแซไปคั้งหนึ่งถึงหาดพุทซา มี
 ตะไคร้อยู่ผังตวันออกมีเลี้ยว ๆ หนึ่ง แต่หาดพุทซาไป
 คั้งหนึ่งถึงแก่งสะเลียง มีหินสุมอยู่ในน้ำ ๓ ก้อนริมผัง
 ตวันตก ท้ายแก่งมีเกาะตะไคร้ใหญ่ ๒ ผัง มีเกาะ
 หินริมตลิ่งผังตวันออก แต่แก่งมาไค่เกาะหินมีหาด
 กรวดกลางน้ำ ร่องน้ำเค็รผังตวันออก มีเกาะตะไคร้

ผังตะวันตก แต่แก่งสะเลียงไปถึงห้วยลุ่มลุ่มใหญ่ได้
 ปากคลอง มีน้ำในคลองเสมอหน้าใหญ่ ผังตะวันตก
 มีเกาะใหญ่ ตะไคร้ใหญ่อยู่ฝั่งตะวันออก แต่ห้วย
 ลุ่มลุ่มไปค้ำหนึ่งถึงเมืองลุ่มลุ่มมีเลี้ยวตลอด แต่เมือง
 ลุ่มลุ่ม มีเป็นคันคูมีผลไม้ มะพร้าว ๘ มะม่วงพิมเสน ๑
 มะม่วงกะล่อน ๕ ต้นขนุน ๑ ต้นสัก ๒ รวม ๑๗ ต้น แต่
 เมืองลุ่มลุ่มไป ๓ ค้ำถึงปากห้วยลุ่มลุ่มน้อย มีน้ำใน
 ห้วยเสมอหน้าใหญ่ฝั่งตะวันตก แต่ห้วยลุ่มลุ่มน้อยไป ๒
 ค้ำถึงวังกว้าง มีต้นกว้างอยู่ทหื่นริมหน้าฝั่งตะวันออก
 มีเกาะตะไคร้ใหญ่ฝั่งตะวันตก แต่วังกว้างไป ๒ ค้ำ
 ถึงเลี้ยวแก่งแคบ มีเกาะตะไคร้กลางน้ำๆ เติร ๒ ข้าง
 ร่องน้ำอยู่ฝั่งตะวันตก แต่เลี้ยวแก่งแคบไป ๒ ค้ำถึงถ้ำ
 ชะนีเขาคงน้ำ มีหน้าผาอยู่ฝั่งตะวันออก มีหาดใหญ่
 อยู่ฝั่งตะวันตกตรงหน้าผา ร่องน้ำอยู่ริมเขาฝั่งตะวันออก
 แต่ถ้ำชะนีไปค้ำหนึ่ง มีเกาะตะไคร้กลางน้ำมีเลี้ยว

สองข้าง ร่องน้ำเคียวฝั่งตะวันตก แต่เกาะกลางน้ำ
 ไปถึงเขาน้ำแขวงเมืองท่าตะกั่ว มีน้ำมุดในเขาคกน้ำ
 ใหญ่ ตรงหัวน้ำไต้น้ำมุดมีหินในน้ำเป็นรูปหมอนขวาน
 อยู่ฝั่งตะวันออก แต่เขามาไป ๓ ค้างถึงแก่งยาว มี
 เกาะตะไคร้ฝั่งตะวันตก ร่องน้ำอยู่ฝั่งตะวันออก ท้าย
 แก่งยาวเขาเป็นหน้าผาริมน้ำท้ายเขากว้างตกน้ำ แต่
 แก่งยาวไป ๒ ค้างถึงแก่งหินสะพาน มีเกาะตะไคร้ ๒
 ข้างร่องน้ำอยู่กลาง แต่แก่งหินสะพานมาท้ายแก่ง
 ร่องน้ำเคียวริมตลิ่งมีหินเป็นแท่นใหญ่ มีเขาอยู่ริมน้ำ
 ฝั่งตะวันตกเรียกว่าเขากว้าง แต่แก่งหินสะพานไปค้ำ
 หนึ่งถึงเลี้ยวยกยัตร์ มีเกาะตะไคร้ ๒ ข้างร่องน้ำอยู่กลาง
 แต่เลี้ยวยกยัตร์ไปถึงหาดพุทะไคร้ฝั่งตะวันออก แต่
 หาดพุทะไคร้ไปค้ำหนึ่งถึงคลองพุทะไคร้ มีเขาใต้คลอง
 ริมน้ำฝั่งตะวันตกแต่คลองพุทะไคร้ไปค้ำหนึ่ง ถึงเกาะ
 ตะเคียนมีคลองฝั่งตะวันออกร่องน้ำอยู่ฝั่งตะวันตก แต่

ข้างเกาะริมร่อนน้ำ มีหิน มีตะไคร้ ท้ายเกาะมีต้นตะเคียน
 อยู่บนตลิ่งฝั่งตะวันออก แต่เกาะตะเคียนไปค้ำหนึ่งถึง
 เลี้ยวมะกอก มีเกาะตะไคร้ใหญ่ฝั่งตะวันออก ร่อง
 น้ำอยู่ฝั่งตะวันตกริมตลิ่ง แต่เลี้ยวมะกอกมาท้ายเลี้ยว
 มีคลองเสมอน้ำใหญ่ฝั่งตะวันตก แต่เลี้ยวมะกอกไป
 ๒ ค้ำถึงวังใหญ่ มีเกาะ ๒ เกาะอยู่กลางวัง มีหาด
 กรวดใหญ่ฝั่งตะวันตก ร่องน้ำเคียวฝั่งตะวันออกมีหินเป็น
 ตลิ่ง แต่วังใหญ่ไปค้ำหนึ่งถึงเลี้ยววังโพ มีเกาะ
 ตะไคร้เล็กฝั่งตะวันตก มีหินตามตลิ่งมีเกาะตะไคร้
 ใหญ่ฝั่งตะวันออก ร่องน้ำอยู่ริมตลิ่งฝั่งตะวันตก แต่
 เลี้ยววังโพไปค้ำหนึ่ง ถึงเลี้ยวปลัดท่าทองมีคลองท้าย
 เลี้ยวปากคลองเสมอน้ำใหญ่เรียกว่าคลองกุง อยู่ฝั่ง
 ตะวันออก มีเกาะตะไคร้ใหญ่อยู่ฝั่งตะวันตก ร่องน้ำ
 อยู่ฝั่งตะวันออก แต่เลี้ยวปลัดไปค้ำหนึ่งถึงวังกะลวด
 มีหินตามตลิ่งฝั่งตะวันตก แต่วังกะลวดไปค้ำหนึ่งถึง

ท่าตอง มีเกาะตะไคร้ใหญ่ฝั่งตะวันออก ร่องน้ำอยู่ฝั่ง
 ตะวันตกมีคลองน้ำอยู่เลยวฝั่งตะวันตก แต่ท่าตองไปคู้
 หนึ่งถึงเลยวเกาะหินคันทามมีเกาะกรวดตะไคร้อยู่กลาง
 น้ำเค็ม ๒ ข้าง ร่องน้ำเค็มฝั่งตะวันตก แต่เกาะหิน
 คันทามไปคู้หนึ่ง ถึงแก่งสารวัตเป็นแก่งหินฝั่งตะวันตก
 เป็นหินตาคมมีตะไคร้ท้ายแก่ง มีเกาะกรวดตะไคร้ชน
 ขนเกาะเป็นสองคลอง ร่องน้ำเค็มฝั่งตะวันตก เลย
 หักตัวขึ้นไปเรือชนลงต้องสาวพวน แต่แก่งสารวัตไป
 คู้หนึ่งถึงเลยวตีฟ้อ ร่องน้ำอยู่กลาง แต่เลยวตีฟ้อไป
 คู้หนึ่งถึงคลองแสงใหญ่ ปากคลองอยู่ฝั่งตะวันออก
 ไม่มีน้ำไหล แต่คลองแสงใหญ่มาถึงหัวเลยว มี
 เกาะตะไคร้ฝั่งตะวันตก น้ำไหล ๒ ข้าง หนึ่งเป็นช่อง
 น้อย หนึ่งเป็นช่องใหญ่

แต่คลองแสงใหญ่ไปถึงหัวเลยวเมืองท่าตะกั่ว มี
 เลยวอยู่กลางมีเกาะตะไคร้ ๒ ข้าง แต่หัวเลยวเมือง

ท่าตะกั่วไปถึงเมืองท่าตะกั่ว เห็นเมืองท่าตะกั่วมีหิน
 กลางน้ำ ร่องน้ำอยู่ฝั่งตะวันออก แต่เมืองท่าตะกั่วมี
 วังใหญ่อยู่ที่ท่า มีถนนมะพร้าวถนนมะม่วงถนนขนนต้น
 มะขามอยู่ที่เมือง แต่เมืองท่าตะกั่วไปคู้หนึ่งถึงแก่ง
 แสนขี้ค แต่แก่งแสนขี้คไปคู้หนึ่งถึงวังแจะ แต่
 วังแจะไป ๓ คู้ถึงหาดใหญ่ มีเลี้ยวมีเกาะมีหาดกลาง
 น้ำใหญ่ ร่องน้ำเคียวฝั่งตะวันออก แต่หาดใหญ่ไปคู้หนึ่ง
 ถึงวังวายแจะ มีหินกลางน้ำมีตะไคร้ ขนบนหิน ร่อง
 น้ำเคียวฝั่งตะวันออก แต่วังวายแจะไปคู้หนึ่งถึงแก่งค้าย
 เสบียง มีเกาะกลางน้ำ ร่องน้ำเคียวฝั่งตะวันออก แต่
 แก่งค้ายเสบียงไปคู้หนึ่งถึงเกาะกรวดใหญ่ มีตะไคร้
 ใหญ่ฝั่งตะวันออก ร่องน้ำเคียวฝั่งตะวันตก แต่เกาะ
 กรวดไปคู้หนึ่งถึงวังใหญ่ มีหาดทรายเล็กฝั่งตะวันตก
 แต่วังใหญ่ไปมีเลี้ยว ๓ เลี้ยว มีเกาะตะไคร้หาดกรวด
 ๒ ฝั่ง แต่หาดกรวดไปมีเขาฝั่งตะวันตก เปนแก่ง

พระขบถ^๒คึง^๑หนึ่ง^๑มี^๑เดียว^๑ ร่อง^๑น้ำ^๑เค^๑ร^๑ฝ^๑ง^๑ต^๑ว^๑น^๑ต^๑ก^๑ม^๑เ^๑กา^๑ะ
 กลาง^๑น้ำ^๑ แต่^๑เ^๑กา^๑ะ^๑กล^๑าง^๑น้ำ^๑ไป^๑ ๒^๑ ค^๑ึง^๑ ถึง^๑พ^๑น^๑า^๑ร^๑อ^๑น
 ถึง^๑พ^๑ท^๑อ^๑ง^๑ช^๑า^๑ง^๑มี^๑น้ำ^๑เ^๑ย^๑น^๑ไ^๑ห^๑ล^๑ต^๑ก^๑มา^๑จ^๑า^๑ก^๑เ^๑า^๑เป^๑น^๑เ^๑ื^๑ด^๑ไ^๑ห^๑ญ^๑เ^๑ื^๑ด^๑
 เล^๑ก^๑ ท^๑น^๑้ำ^๑ต^๑ก^๑เป^๑น^๑อ^๑า^๑ง^๑ช^๑ั^๑บ^๑ช^๑อ^๑น^๑ก^๑ัน^๑เป^๑น^๑ช^๑ั^๑น^๑ๆ^๑ ค^๑ุ^๑ช^๑า^๑ง^๑ล^๑า^๑ง^๑
 เ^๑ห^๑ม^๑อ^๑น^๑เ^๑า^๑แต่^๑ช^๑า^๑ง^๑บ^๑น^๑เป^๑น^๑ค^๑ล^๑ง^๑ มี^๑ล^๑า^๑ธ^๑า^๑ร^๑น้ำ^๑ไ^๑ห^๑ล^๑มา^๑จ^๑า^๑ก^๑
 ท^๑อ^๑น^๑ พ^๑น^๑ท^๑ร^๑ม^๑ร^๑น^๑ไป^๑ค^๑ว^๑ย^๑บ^๑า^๑ไ^๑่^๑บ^๑ง^๑เป^๑น^๑ต^๑ัน^๑ พ^๑น^๑ร^๑เ^๑ย^๑ก^๑ว^๑่า^๑พ^๑
 ท^๑อ^๑ง^๑ช^๑า^๑ง^๑ๆ^๑ น^๑เ^๑า^๑ย^๑ห^๑ล^๑ง^๑ท^๑ร^๑า^๑บ^๑ว^๑่า^๑อ^๑า^๑ง^๑ช^๑ั^๑น^๑เ^๑ล^๑า^๑น^๑น^๑พ^๑ง^๑เ^๑ล^๑ย^๑ม^๑าก^๑
 แต่^๑อ^๑ย^๑า^๑ง^๑ไ^๑ร^๑ๆ^๑ ก^๑ั^๑ด^๑ี^๑ เ^๑ม^๑ือ^๑เป^๑น^๑ท^๑น^๑้ำ^๑ต^๑ก^๑อ^๑ย^๑ ถึง^๑ไ^๑ม่^๑เป^๑น^๑
 อ^๑ย^๑า^๑ง^๑เ^๑ค^๑ิ^๑ม^๑ ก^๑ิ^๑ย^๑่^๑อ^๑ม^๑จ^๑ะ^๑เป^๑ล^๑ิ^๑ย^๑น^๑ท^๑า^๑ท^๑า^๑ง^๑ท^๑ไ^๑้^๑แ^๑ล^๑เ^๑ห^๑็น^๑ค^๑ว^๑า^๑ม^๑ง^๑า^๑m
 อ^๑ย^๑า^๑ง^๑อ^๑น^๑อ^๑ก^๑ ท^๑พ^๑น^๑า^๑ร^๑อ^๑น^๑น^๑เ^๑ม^๑เ^๑า^๑ห^๑ิ^๑น^๑ฝ^๑ง^๑ต^๑ว^๑น^๑ต^๑ก^๑เ^๑ต^๑ย^๑ๆ^๑
 มี^๑พ^๑น^๑า^๑ร^๑อ^๑น^๑ไ^๑ห^๑ล^๑ต^๑ก^๑น้ำ^๑ไ^๑ห^๑ญ^๑ ไ^๑่^๑พ^๑น^๑a^๑ร^๑อ^๑น^๑มี^๑ห^๑ิ^๑น^๑อ^๑ย^๑ก^๑ล^๑า^๑ง^๑น้ำ^๑
 มี^๑ค^๑ะ^๑ไ^๑ค^๑ร^๑ช^๑น^๑ก^๑ล^๑า^๑ง^๑น้ำ^๑ แต่^๑พ^๑น^๑a^๑ร^๑อ^๑น^๑ท^๑อ^๑ง^๑ช^๑า^๑ง^๑ไป^๑ ๔^๑ ค^๑ึง^๑ถึง^๑
 แ^๑ก^๑ง^๑ล^๑ะ^๑ว^๑า^๑ มี^๑เ^๑า^๑เป^๑น^๑ห^๑น^๑า^๑ผ^๑า^๑ฝ^๑ง^๑ต^๑ว^๑น^๑อ^๑อ^๑ก^๑ต^๑ว^๑น^๑ต^๑ก^๑ แต่^๑
 แ^๑ก^๑ง^๑ล^๑ะ^๑ว^๑า^๑ไป^๑ค^๑ึง^๑ห^๑น^๑ง^๑ถึง^๑แ^๑ก^๑ง^๑ล^๑ก^๑ ล^๑ะ^๑ว^๑า^๑แ^๑ข^๑ว^๑ง^๑เ^๑ม^๑ือ^๑ง^๑ไ^๑ท^๑ร^๑ไ^๑ย^๑ค^๑
 มี^๑เ^๑กา^๑ะ^๑ค^๑ะ^๑ไ^๑ค^๑ร^๑ฝ^๑ง^๑ต^๑ว^๑น^๑ต^๑ก^๑ ร^๑่อง^๑น^๑a^๑ช^๑น^๑ฝ^๑ง^๑ต^๑ว^๑น^๑อ^๑อ^๑ก^๑ แต่^๑

แก่งลูกละวาไป ๓ คุ่งถึงท้ายคุ่งถ้ำผาใหญ่ มีเลี้ยว ๆ
หนึ่งมีเขาเป็นหน้าผาย้อย มีน้ำพุไหลออกจากเขาฝั่งขวั้น
ออก เวลาแล้งจนน้ำไม่ตกเรียกว่าถ้ำกินนร มีเกาะ
ตะไคร้ฝั่งขวั้นตก ร่องน้ำตะไคร้ฝั่งขวั้นออก แต่ท้าย
คุ่งที่เรียกว่าถ้ำกินนรไป ๕ คุ่งถึงถ้ำผาใหญ่ ปากถ้ำ
อยู่ที่สูงมีวังใหญ่ตามวงเขา ๆ เป็นหน้าผา ฝั่งขวั้นตก
มีหาดกรวดตรงปากถ้ำฝั่งขวั้นออก แต่ถ้ำผาใหญ่ไป
คุ่งหนึ่งถึงแก่งช่างทอง มีเกาะตะไคร้ฝั่งขวั้นออก
ร่องน้ำตะไคร้ฝั่งขวั้นตก ท้ายแก่งมีเขาเป็นหน้าผาตกน้ำ
มีน้ำพุไหลออกจากเขามีหาดกรวดฝั่งขวั้นตกตรงน้ำพุ
แต่แก่งช่างทองไปคุ่งหนึ่งถึงแก่งถ้ำผาผน้อย มีเขาเป็น
หน้าผาฝั่งขวั้นตก แต่แก่งถ้ำผาผน้อยไป ๒ คุ่งถึงแก่ง
พระตะเบิด มีเกาะตะไคร้มีเกาะหินกลางน้ำ ๆ เป็นสอง
คลอง ร่องน้ำตะไคร้ฝั่งขวั้นออก แต่แก่งพระตะเบิด
ไป ๒ คุ่งถึงท่าสระ ๔ มุม ฝั่งขวั้นออกมีพุน้ำร้อนผุดขึ้น

มาท^๑หาค^๑ท่า^๑สระ & มุม ไต่ท่า^๑สระ & มุมลงมาก^๑ึง^๑หนึ่ง
 มี^๑พุน้ำ^๑เย็นไหล^๑ออกจาก^๑หิน^๑ถึง^๑น้ำ^๑ใหญ่ แต่^๑สระ & มุม
 ไป^๑ค^๑ึง^๑หนึ่ง^๑ถึง^๑แก่ง^๑น้ำ^๑ตน มี^๑เกาะ^๑ตะ^๑ไคร^๑อยู่^๑กลาง^๑ร่อง^๑น้ำ^๑
 อยู่^๑ฝั่ง^๑ต^๑วัน^๑ออก แต่^๑แก่ง^๑น้ำ^๑ตนไป^๑ค^๑ึง^๑หนึ่ง^๑ถึง^๑แก่ง^๑กะ^๑รอก
 มี^๑เกาะ^๑ตะ^๑ไคร^๑อยู่^๑ฝั่ง^๑ต^๑วัน^๑ต^๑กร^๑ร่อง^๑น้ำ^๑อยู่^๑กลาง แต่^๑แก่ง^๑กะ^๑รอก
 ไป^๑ค^๑ึง^๑หนึ่ง^๑ถึง^๑แก่ง^๑หาด^๑งิ้ว ร่อง^๑น้ำ^๑อยู่^๑กลาง มี^๑เกาะ
 ตะ^๑ไคร^๑ ใหญ่^๑อยู่^๑ฝั่ง^๑ต^๑วัน^๑ออก แต่^๑แก่ง^๑หาด^๑งิ้วไป^๑ค^๑ึง^๑หนึ่ง^๑
 ถึง^๑แก่ง^๑หาง^๑นาค ร่อง^๑น้ำ^๑อยู่^๑กลางมี^๑หาด^๑ตะ^๑ไคร^๑ ๒ ข้าง
 แต่^๑แก่ง^๑หาง^๑นาคไป^๑ค^๑ึง^๑หนึ่ง^๑ถึง^๑แก่ง^๑ตาก^๑ง^๑ทอ แต่^๑แก่ง
 ตาก^๑ง^๑ทอไป^๑ค^๑ึง^๑หนึ่ง^๑ถึง^๑วัง^๑เขม^๑ร มี^๑แก่ง^๑มี^๑เขา^๑มี^๑พ^๑เ^๑น
 หน้า^๑ผา^๑ต^๑ก^๑น้ำ มี^๑พ^๑ใหญ่^๑จาก^๑เขา^๑ต^๑ก^๑น้ำ มี^๑หาด^๑ใหญ่^๑
 อยู่^๑ฝั่ง^๑ต^๑วัน^๑ต^๑ก ร่อง^๑น้ำ^๑ไค^๑ร^๑อยู่^๑ฝั่ง^๑ต^๑วัน^๑ออก แต่^๑วัง^๑เขม^๑รไป
 ๓ ค^๑ึง^๑ถึง^๑แก่ง^๑ปล^๑ก^๑มูล^๑หน^๑ก^๑กระ^๑บ^๑อ มี^๑เขา^๑เ^๑น^๑หน้า^๑ผา^๑อยู่^๑
 ฝั่ง^๑ต^๑วัน^๑ออก แต่^๑แก่ง^๑ปล^๑ก^๑มูล^๑หน^๑ก^๑กระ^๑บ^๑อไป^๑ค^๑ึง^๑หนึ่ง^๑ ถึง^๑แก่ง
 มูล^๑หน^๑ก^๑กระ^๑บ^๑อ เหนือ^๑แก่ง^๑มี^๑เขา^๑เ^๑น^๑หน้า^๑ผา^๑อยู่^๑ฝั่ง^๑ต^๑วัน^๑ต^๑ก

ไต่แก่งมีเขา ๒ ผัง มีเกาะตะไคร้ผิงตวันตก แต่
 แก่งมูลหนักกระบือไปค้ำหนึ่งถึงแก่งคกคัก แต่แก่ง
 คกคักไปถึงท่าบองต มีเกาะตะไคร้ผิงตวันออกมีแก่ง
 ไต้ท่า มีเกาะตะไคร้ทแก่งผิงตวันตก แต่ท่าบองต
 ไป ๒ ค้ำถึงแก่งก มีเกาะตะไคร้อยู่กลางเป็น ๒ คลอง
 ร่อนน้ำอยู่ผิงตวันออก มีเขาขวางอริมตลิ่งท้ายแก่ง
 ผิงตวันออก มีหาดทรายตะไคร้ผิงตวันตก มีเลี้ยว
 อีกเลี้ยวหนึ่ง แต่แก่งกไป ๒ ค้ำถึงคลองไ้่ง มี
 คลองผิงตวันออก มีน้ำพุไหลลงน้ำใหญ่ แต่คลอง
 ไ้่งไปค้ำหนึ่งถึงแก่งลูกเสือ แต่แก่งลูกเสือไปค้ำ
 หนึ่งถึงวังพระ มีหาดกรวดผิงตวันตกมีเกาะไ้่งมีผิงมี
 แก่ง แต่วังพระไปค้ำหนึ่งถึงค่ายเก่า ผิงตวันออก
 มีหาด เป็นเกาะตะไคร้หน้าค่าย แก่ค่ายเก่าไป ๒
 ค้ำถึงแก่งพวานตา แต่แก่งพวานตาไปค้ำหนึ่งถึงเมือง
 ไทรโยค ขึ้นไปอีก ๒ เลี้ยวถึงพุน้ำใจใหญ่ เป็น

ลำธารน้ำไหลตกย่ำลงมาเป็น ๒ ชั้นหลายทาง คือน้ำ
 ไหลใหญ่ขึ้นไปหน่อยหนึ่ง มีพุน้ำไชน้อยรูปร่างคล้าย ๆ
 กัน แต่เล็กกว่ากันเล็กน้อยกว่าพุน้ำไชนใหญ่ บน
 ลำแม่น้ำไชนทั้งสองแห่ง มีน้ำไหลไปได้เป็นหลาย
 แห่งหลายทางทำเลนาเข้าทั้ง ๒ แห่ง แต่กว้างใหญ่
 กว่าพุททุกแห่ง ต่อเมืองไตรโยคขึ้นไปนี้ ไปต่อแขวง
 ท่าขนุน ทราบว่าตามริมน้ำเป็นป่าเสียไคยมาก ไม่
 ใครจะมีเขาแล่นนำพทางคงมียิ่งกว่าที่เป็นมาแล้ว

อนึ่งในลำแม่น้ำน้อยนี้ มีแก่งอีกหลายแห่งเรียกว่า
 แก่งน้ำคั้นไคยมาก ที่แก่งน้ำคั้นเหล่านนี้ก็เป็นที่น้ำคั้น
 พนเป็นกรวดเป็นทรายแข็งไคยมาก เมื่อถึงที่ตนเวลาใด
 น้ำย่อมไหลแรงเชี่ยวจคอยู่เป็นธรรมดา เรือจะขึ้นจะ
 ลงพายก็ไม่ได้ ต้องใช้ถ่อกวากกรานค้ำจุนขึ้นไป
 เวลาล่องก็ต้องคอยค้ำประคองเรือ ที่ตำบลสำคัญ ๆ
 น้ำเชี่ยวจค ก็ต้องถึงใช้เชือกพวนเหนี่ยวขนลงอยู่เป็น
 หลายแห่ง

อนึ่งวังที่กว้างใหญ่น้ำทุก ๆ ก็มีอยู่มาก ที่ทุกชน
ซึ่งเขี้ยวแก่งจืดก็มี ที่น้ำนิ่ง ๆ ไหลน้อย ๆ ก็หลายแห่ง
เมื่อถึงวังแห่งใด เรือชนลงก็พายแจวได้ โดยสะดวก

อนึ่งตลิ่งในลำน้ำนั้นก็จะมีสูง ๆ โดยมาก ที่เคย
ก็มีบ้าง ที่ชันก็มีหลายที่ก็มี ริมน้ำมักจะเปนกอดต้นตะเคียน
น้ำโดยมาก บนตลิ่งเปนไม้สูงบ้าง ไม้ต่ำ ๆ ก็มาก
เปนไม้ขงไม้โอไฉน แลไม้รวกไม้เลียงก็มีมาก

อนึ่งเขาต่าง ๆ นั้น เปนเขาไกลเขาใกล้สลับซับซ้อน
กันเป็นอันมาก แลเห็นเขาอยู่ไต่เนื่อง ๆ ที่ไกลตลิ่ง
ตกแช่อยู่ในลำน้ำหลายแห่ง แลที่เป็นศิลาขาว ศิลา
แดงต่าง ๆ ก็มาก แต่ถ้านั้นไม่มีเป็นถ้ำใหญ่โตนัก
มีน้ำตกจากเขาจากตลิ่งเป็นหลายแห่ง มากบ้างน้อย
บ้างท่าทางต่าง ๆ กัน ที่อย่างน้อยก็ไหลริน ๆ พอแล
เห็น ที่อย่างใหญ่ก็ตกไหลมาก ๆ เสียงดังโครม ๆ

ช้า ๆ อยู่หลายแห่ง แต่ทำเลเขาแลถ้ำน้ำพทั้งปวงนั้น
มักจะมืด ๆ งาม ๆ ตั้งแต่เห็นอเมืองท่าตะกั่วขึ้นไปเลย
โดยมาก

อนึ่งในลำน้ำริมตลิ่ง มีหาดกรวดหาดหินหาดทราย
อ่อนแข็งต่าง ๆ หลายอย่างใหญ่บ้างเล็กบ้าง แลมีเกาะ
กลางน้ำเป็นเกาะหินเกาะดินบ้าง เป็นหาดทรายแลกรวด
กลางน้ำเหมือนเกาะก็มี โดยมาก ที่เกาะนั้นมักจะมี
ต้นไม้เป็นต้นตะไคร้น้ำเป็นพุ่ม แลมีศิลาในน้ำแลตอ
ไม้แก่นเป็นอันมาก

อนึ่งในลำแม่น้ำนั้น น้ำใสจิตสนิทบริโภคเย็นค
ตอนข้างล่างมีปลาต่าง ๆ ใหญ่เล็กเป็นอันมาก คนที่
ลงอวนแลแหได้ปลามาก ๆ แต่ตอนบนกันดารด้วย
เสบียงอาหารไม่มีที่จะหาได้ นอกจากนกเนื้อแลเข้า
นั้นจำเป็นต้องหาไปบริโภคตลอดทาง

อนึ่งสัตว์จตุบาททวิบาทต่าง ๆ ชุกชุมหลายชนิด ที่
เป็นสัตว์ร้ายมีเสือแลจระเข้เป็นต้น ก็ย่อมมีอยู่ทั่วทุกแห่ง

แต่่มักจะหลบหลือมอยู่ใบบ้าแล่นน้ำไม่ว่าใครจะมีใครพบปะ
ได้ นอกจากจะพยายามไปค้นหา เป็นต้นว่านั่งไขว่
ฤาถอยตะกางแลอื่น ๆ สัตว์ที่เป็นอาหารมีเนือกวาง
เป็นต้นก็มีชุกชุม เป็นพรานต้องแสวงหาในบ้ำเหมื่อนกัน
ลึงค่างบ้างชะนีเหล่านไม่ต้องกล่าวย่อมน้อยเป็นธรรมดา
ถ้าจะว่าถึงเรื่องนกไม่ว่าใครจะมีนกที่พงจะเป็นอาหาร มัก
จะเป็นนกเล็ก ๆ เรียกว่า นกกะลาตำริมหาดทราย
ชุกชุม แต่มีนกใหญ่ ๆ คือนกยูงมีมาก คนได้ยิน
เสียงร้องแลได้แลเห็นตัวอยู่เนือง ๆ เป็นนกเงือกก็มีบ้าง
การที่กล่าวเพื่อเจอยคยาวมานั้น ขอผู้อ่านจงได้ซึ่ง
ใจเกิดว่าความลำบากนั้น ก็เท่ากับความสนุกอยู่
เป็นธรรมดา แล้วแต่ผู้ซึ่งจะชอบใจอย่างใดก็พบได้
ทั้ง ๒ อย่าง เมื่อใดเห็นแล้วก็คงจะทราบความจริงได้
ตลอดทุกประการ